

## DE KLEIPIJPENOVEN VAN TRUMM-BERGMANS 1856-1933

door Jos Engelen

Zoals bekend beschikten de Gedeputeerde Staten van het Hertogdom Limburg in 1856 gunstig op het verzoek van Johann Knoedgen en Jacob Trumm om in Weert een pijpenoven te mogen oprichten en aldaar de pijpenfabricage ter hand te nemen. De oven werd gebouwd volgens de werktekening, vermeld op pagina 49 van de PKN-monografie: Afstammelingen van Westerwaldse pijpmakers in beide Limburgen.

Toen Jacques Bergmans rond 1912 de leiding van het bedrijf van zijn overleden vader overnam, werd het tijd de bakens te verzetten, hetgeen resulteerde in de toevoeging van een werklokaal t.b.v. de bruyère-pijpen en de revisie van de pijpenoven. Zeer zeker geen gemakkelijke klus! Om zich in dezen te oriënteren vraagt Jacques op 22 maart 1915 informatie bij de Technische Boekhandel in Apeldoorn over:

- 1 de fabricatie van aardewerk - fayence - porselein
- 2 de fabricatie van vuurvaste stenen en vuurvaste artikelen
- 3 de constructie der ovens in genoemde bedrijven

hetgeen op 30 maart reeds resulteert in de bestelling van het boek van P. Werner: *Die feuerfeste Industrie. 1911*, voor de prijs van 4,80 M. Daarnaast bestelt hij bij de N.V. Ahrend te Amsterdam van E. Schmatolla: *Die Brennöfen für Tonwaren - kalkmagnesisch Zement* à 5,80 M.

Een en ander resulteert op 7 oktober 1915 in een bestelling bij de firma Leopold Engels en Co te Helden van 10.000 stenen II soort à f10,50 franco wal Beisterbrug in Weert. De firma Engels doet dan een offerte van 5000 I soort en 5000 II soort (zo hard mogelijk gebrand).

Op 18 oktober deelt Bergmans deze Heldensche Stoomsteenfabriek mede, dat de bestelde stenen weliswaar gelost zijn, maar niet in de afgesproken kwaliteiten. Hij heeft ontvangen:

- 1000 stuks grijs I
- 4000 stuks grijs I van een mindere kwaliteit
- 1000 stuks grijs I van een nog slechtere kwaliteit
- 2000 bleeke hele stenen
- 1000 bleeke stenen, meest stukken,

en hij verzoekt dit "abuis" zo snel mogelijk te willen herstellen.

Voor deze revisie van de pijpenoven, een kostbare investering en gezien het tijdstip een nogal vreemde i.v.m. de oorlogssituatie cq. export in en naar de buurlanden en de zich reeds aftekenende afname van de kleipijp, was een specialist nodig en Jacques Bergmans vond deze in de persoon van de heer P.Gee-

len uit Neer. De navolgende afspraken werden op 15 okt. 1915 gemaakt:

- Op 25 October 1915 wordt met de bebouwing gestart. Mocht het uitkomen dan kan gezien de mooie weersomstandigheden eerder begonnen worden.
- Morgen, Zaterdag 16 Oct. wordt de huidige oven voor de laatste maal ingestookt, Maandag wordt uitgezet en dan wordt er direct gestart met "afbraak" zodat reeds op 21 Oct. gestart zou kunnen worden.
- De dwarsbalken voor de roosters zijn voor enkele jaren vernieuwd en misschien nog te gebruiken. Zo niet dan laten wij ter plaatse nieuwe gieten.
- De schoorsteen is begroot op f50=. Als leek lijkt ons dit wat aan de hoge kant, maar U als vakman moet beslissen. Het ronde gedeelte van de oude oven is slechts 2 meter hoog waar de vlam boven uitkomt.
- Maakt U maar een keuze uit de twee alternatieven wat voor ons 't voordeeligste is
  1. Een vierkante schoorsteen van 2 à 2.5 meter welke direct gebonden moet worden.
  2. Een ronde schoorsteen van dezelfde lengte van radiale stenen, welke na enkele jaren gebonden moet worden.Aangezien de ovenhoogte geen vier meter doch slechts 2 à 2.5 m. bedraagt en er geen profilstenen voor een kopje nodig zullen zijn, zal de prijs ook merkbaar minder zijn.
- Wij verklaren ons bij voorbaat met Uw beslissing accoord.

En zo werd de buitenkant van de oven nieuw opgetrokken en kreeg de ronde schoorsteen een hoogte van ca. 2 meter.

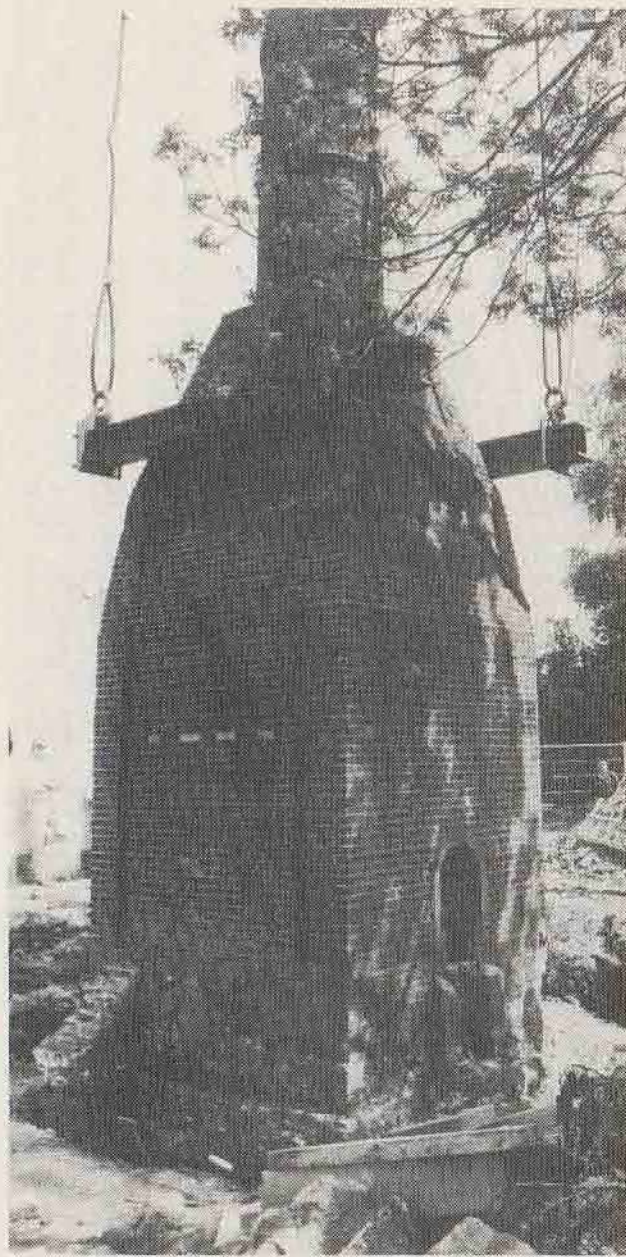
Bijgaande foto's tonen drie aanzichten van de oven zoals deze er vanaf 1915 heeft uitgezien, tijdens de verplaatsing op 16 mei 1989, en deze toestand vormde de basis voor de restauratie die in 1991 voltooid werd.

Vanaf medio 1916 tot 1922 heeft Jacques Bergmans elke ovengang exact bijgehouden, wat ons een schat aan gegevens verschaft over stooktijden, stookduur, stookmateriaal, stookkosten, oven-temperaturen en het behaalde resultaat. De hier vermelde overzichten van 20 dec. 1919 en 2 febr. 1920 (afb. 4 en 5) spreken

Afb. 1 Stookgat en zijkant rechts

2 Dichtgemetselde deur begane grond (kistjesoven) en zijkant rechts

3 Dichtgemetselde deur begane grond en zijkant links met ovenopeningen 1e etage (grote pottenoven) en 2e etage (kleine pottenoven)



Afb. 1



Afb. 2



Afb. 3

Louis

41

20 December 1919

rangemaakt om 7.45 v.m.  
450 k<sup>o</sup> kolen Emma Hukken en fijne  
kolen op om 11.30 uur

100 k <sup>o</sup> V	12.45	700 k <sup>o</sup> V	2.50
200 . A	1.05	800 . A	3.10
300 . V	1.30	900 . V	3.35
400 . A	1.50	1000 . A	3.55
500 . V	2.10		
600 . A	2.30	8 mutterden	

om 4.15 uur gebakken

200 k <sup>o</sup> Schaalkolen	4.70	fl.	9.40
250 . Huukkolen	6.00		15.00
1000 . turf	2.		20.00
8 mutterden			36
		fl.	45.36

Afb. 4

Kirkpovenen ± 1050°

05a	04a	03a
1000	1020	1040
germ	germ	germ

voorle en  
oefende en  
piper  
In de voorle  
en waren de  
piper walke  
entale pater

Groote Pottenoven 1000°

07a	06a	05a
960	980	1000
germ	germ	germ

fraechtig  
mooi  
gebakken

Kleine Pottenoven 940°

010a	09a	08a
900	920	940
germ	germ	germ

12 pater  
wode  
fraechtig  
mooi

Prima Oven.

Louis

43.

2 februari 1920

rangemaakt om 10.15 v.m.  
450 k<sup>o</sup> kolen Emma Hukken  
kolen op om 3.15

100 V	3.15		
200 A	3.35		
300 V	3.55		
400 A	4.15		
500 V	4.35		
600 A	4.55		
700 V	5.15	10 mutterden	
800 A	5.45		

om 12.5 uur gebakken

450 k <sup>o</sup> kolen a 6	27.00
800 . turf 2	16.00
10 mutterden	1.20
	fl. 44.20

Afb. 5

Kirkpovenen ± 1050°

05a	04a	03a
1000	1020	1040
germ	germ	germ

erde en  
waren de  
piper  
hard aether  
Heij goed

Groote Pottenoven 1000°

07a	06a	05a
960	980	1000
germ	germ	germ

fraechtig  
mooi  
hard  
gebakken

Kleine Pottenoven ± 920°

010a	09a	08a
900	920	940
germ	germ	germ

Roude  
harder  
iets  
harder  
kunen zijn

Prima Oven.

weliswaar voor zichzelf maar behoeven nog de volgende toelichtingen (afb. 4 en 5):

de oven werd aangemaakt met takkenbossen (*mutserden*) en in eerste instantie gestookt met 450 kilo kolen gedurende vijf uren. Vervolgens werd er per twintig minuten aan de voor- (V) en achterzijde (A) - stookgat van de oven 100 kilo turf toegevoegd tot 17.45 u. Om 18.00 u was de oven klaar (Overzicht van 2 febr. 1920). De coderingen 05a etc. staan voor de gebruikte segerkegeltjes en eronder de temperatuur waarbij deze omkrulden, een teken dat het betreffende ovengedeelte de juiste baktemperatuur had bereikt. De segerkegels werden geleverd door de firma Keramische Rundschau uit Berlijn.

Uit deze ovenoverzichten uit het archief Trumm-Bergmans gedurende de periode 1916-1922 kan het volgende resumé gemaakt worden: zie *tabellen 1 en 2*.

STOOKMATERIALEN OVEN TRUMM-BERGMANS 1916 - 1922				
	KOLEN	SCHANSHOUT	TURF	BIJZONDERHEDEN
Per ovengang	200 à 400 kg Brandduur: 2 à 3 uur	6 à 60 mutserden	1000 à 1600 kg Brand- duur: 4 à 6 uur	Aanvoer via stook- gaten Stooktijd afhankelijk van kwaliteit: 9 à 10 uur
2-3-1918	300 kg à f5,40	30 muts. à f0,10	1050 turf à f0,02	Totaal kosten: f40,20
2-4-1918	450 kg à f5,40	22 muts. à f0,10	630 turf à f0,02	Totaal kosten: f39,10
22-6-1918	geen kolen	134 muts. à f0,10	1700 turf à f0,02 <sup>5</sup>	Totaal kosten: f55,90
21-1-1919	500 kg à f6,00	12 muts. à f0,11	2300 turf à f0,02	Totaal kosten: f77,32
	Soorten: .Nootjes N <sup>o</sup> IV of II .Emma kolen (stuk) .Schachtko- len .Hendrik stukken		Turf uit Ospel  Bagger- turf	

TABEL 1

PIJPENOVEN TRUMM-BERGMANS WEERT 1846/1853 - 1933					
	SEGERKEGELS		INHOUD OVEN	GEHEEL GEVULD	INHOUD
begane grond	05a	1000°	5 grote potten	= 2880 stuks	witte pijpen zwarte pijpen sparpotten
	04a	1020°	x 4 gros		
kist- jesoven	03a	1040°	5 kl. potten	= 1080 stuks	koekoeksfluiten brikken
	02a	1060°	x 1½ gros		
	01a	1080°	in vier rijen opgesteld	x 4  15.840 st.	plavuizen stenen
	1a	1100°			
1e etage grote potten- oven	07a	960°	16 gr. potten x 4 gros	= 9216 stuks	witte pijpen sparpotten zwarte pijpen plavuizen
	06a	980°			
	05a	1000°			
	04a	1020°			
	03a	1040°			
		ideale tem- peratuur: 1000°			
2e etage kleine potten- oven	010a	900°	10 kl. potten x 1½ gros	= 2160 stuks	vnl. rode pijpen witte pijpen heiligen- beelden: St. Job St. Rochus St. Antonius consoles voor beelden kleine plavui- zen + grote plaatjes nieuwe pijpen- potjes
	09a	920°			
	08a	940°			
	07a	960°			
	06a	980°			
		ideale tem- peratuur: 940°			

GEBASEERD OP GEGEVENS 1916-1922

TABEL 2

1917. Portretpijpen

de witte pijpen  
 Emailleeren fl. 1.20

Franklin fl. 1.- per kilo 4900 op een kilo  
 kolen en verslijt oven 25

Zogjes 400 k<sup>o</sup> fl. 10.- : 20000 = 50

Arbeidsloon emailleeren zogjes fl. 5.- = 25

Prenten  
 Plakken 75

Arbeidsloon 4900 per dag 25

Inbranden  
 kolen en verslijt oven 50

Arbeidsloon zogjes fl. 1.50 1 1/2

. Algemeene kosten 10% 18 1/2

4.20

Zogje 80

fl. 5.00

Aerkoopprijs Werkelbaar fl. 5.20

" De Rijke fl. 5.40

Prijzen prentjes 8/5 17

10 vellen papier 11.25

op een vel 259 Stuks.

Afb. 6

1918  
Spanaari  
Delft pijpen

Witte pijpen fl. 1.50

Schepjes maken arbeidsloon  
 potlood 50

Blauw maken arbeidsloon 10

Email blauwe 25

Witte email fl. 1.80 per kilo 15

4900 op een kilo = 45

Kolen zogjes 500 k<sup>o</sup> = 90

Verslijt oven 10

Arbeidsloon emailleeren

Zogjes fl. 6.00 28

4.20

10% onkosten 4 1/2

4.65

Zogje 1.38

6.03

kintje of 4 elvoren 20

verpakking 10

Vracht 10

fl. 6.50

Werkelbaar fl. 6.50

Afb. 7

Naast de kleibakoven had de firma Trumm-Bergmans in dezelfde periode ook nog een emailleeroven in gebruik, die helaas is afgebroken en waarvan geen bouwtechnische details bewaard zijn gebleven. Toch geven twee prijsopgaven per gros uit 1917 en 1918 een groot aantal gegevens prijs. Deze zijn mutatis mutandis ook als basis te gebruiken voor de gemaakte kosten van halfporseleinen manchetpijpen, witte 'doorrokers', pareldoorrokers en marbrépijpen (afb. 6 en 7).

De materialen, lakken, emaille etc. werden betrokken bij de navolgende fabrikanten:

- Elia Greiner (Louischa): emaille verfstoffen (mangaan-, koper-, kobalt-, ijzer- en uraniumoxide).
- G. Soyer (Pré-St.Gervais): email, helder geel, ondoorschijnend groen, helderrood, turquoise, wit, zwart, blauw; (gemiddelde prijzen 3,5 en 6 francs per kilo).
- Pieter Schoen (Zaandam): spirituslak, rood, geel, grasgroen, blauw en zwart. Bronstinctuur à f2,50 p. liter.
- Dr. Julius Bichtel (Meissen): Bichtelia Glazuur, G.I verf.

(Foto's afb. 1,2 en 3: Foto-persbureau Vincent van den Berg, Weert)

## LITERATUUR

- Pipes et Pipiers de Saint-Omer. Door Veronique Deloffre. Uitgave: Musée Sandelin in Saint-Omer, 1991. Het boek telt 72 pag. met veel foto's in kleur en in zwart-wit. Het boek geeft een goed overzicht van de pijpenproductie van Dumeril-Leurs te Saint-Omer. Overigens zijn de pijpen geëxposeerd in het museum.
- Knasterkopf, Mitteilungen für Freunde irdener Pfeifen. Heft 5, okt. 1991. In het tijdschrift staan o.a. de volgende artikelen:
  - Ein Pfeifenfund aus Aschaffenburg, door Gerh. Ermischer
  - Eine Pfeife aus dem Jahre 1866, door Rudiger J.J. Articus
  - Politische Motive auf Pfeifenköpfen - Ein Beispiel aus dem Jahre 1846, door Martin Kügler
  - Eine Spätmittelalterliche Pfeifentonstatuette aus Lüdinghausen, door Bernd Thier
- The Archaeology of the Clay Tobacco Pipe, deel XII, door Peter Davey en Dennis J. Poque. Uitg. B.A.R., Oxford 1991. Dit deel behandelt pijpenvondsten uit Chesapeake Bay en Maryland in de V.S.